

Het nieuwe stadhuis van Zutphen

Ontstaansgeschiedenis

Keuze van de locatie

De eerste plannen voor de bouw van een nieuw stadhuis lagen er al in 1991. Men dacht in eerste instantie aan een locatie buiten het centrum, tegenover de Houtwal. Bij het bouwen van een stadhuis moet men namelijk rekening houden met een ongelooflijk ingewikkeld en omvangrijk programma van eisen en men meende dat dit niet in de binnenstad gerealiseerd kon worden.

De discussie hierover duurde lang: voorstanders van de optie 'binnenstad' hadden de geschiedenis aan hun kant: het nieuwe stadhuis moest volgens hen gebouwd worden op een locatie waarvan de bestemming historisch was bepaald: de driehoek van de bestuurlijke (stedelijke) macht, de kerkelijke macht en de landsheerlijke of vorstelijke macht. De tegenstanders waren tegen nieuwbouw in het oude hart van de stad omdat dat misschien ook wel de ondergang zou kunnen betekenen van enkele monumenten.

Een van de vragen was of het nieuwe gebouw qua volume wel zou passen op een plek in de binnenstad. Iedereen had hier een hard hoofd in totdat een student uit Delft in zijn afstudeerproject liet zien dat dit wel degelijk mogelijk was. En toen werd langzaam duidelijk dat men de optie voor bouw in de binnenstad toch wel zag zitten. De gemeenteraad heeft toen besloten om in het hart van de binnenstad te gaan bouwen.

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg vond ook dat het belangrijk was om de functie van stadhuis in de binnenstad te behouden, anders zou je als het ware de ziel uit de stad halen. Zij stelde wel de voorwaarde dat de archeologische diensten de gelegenheid moesten krijgen om opgravingen te doen op deze historische plek, opgravingen tijdens welke de archeologen het harde forensische bewijs hebben gevonden dat Zutphen in 882 is aangevallen door de Vikingen.

Keuze van de architect

Inmiddels was het 1994 en moest de gemeente komen tot de keuze van een architect. Een projectgroep van toekomstige gebruikers benaderde hiervoor zo'n 20 architecten, waarvan al gauw twee derde deel afviel. Thomas Rau (1960) viel op in het selectieproces omdat hij, in tegenstelling tot andere architecten, geen maquette of schets wilde laten zien. Dit was gewaagd en het maakte de projectgroep nieuwsgierig. Ondanks het feit dat Rau & Partners (opgericht in 1992) nog maar één project had gerealiseerd, namelijk een recent opgeleverd bankgebouw, en men nog geen ervaring had met het ontwerpen van stadhuizen, viel de keuze toch op Rau & Partners. De reden hiervan lag in de benadering van het hele ontwerpproces: Rau vond dat dit een interactief proces moest zijn waarbij de stad Zutphen mocht meedenken en meepraten. Rau ziet architectuur dan ook als een 'gesprek', als een 'dialogoog met de burgers'. De teleurstelling over de ontbrekende maquette sloeg om in de opluchting te kunnen meepraten met het ontwerpproces: er vonden workshops onder leiding van Thomas Rau plaats met de vele belangengroepen waarin werd toegewerkt naar een (voorlopig) ontwerp. Het werd daarmee een ontwerp van iedereen en is er geen enkel bezwaarschrift ingediend, ondanks het feit dat er een beschermd monument (Lange Hofstraat 5) moest worden gesloopt.

En zo ontstond er een totaalconcept van integratie van monumenten (stadspaleis van de Heren van Bronckhorst aan de Lange Hofstraat 1 en 3 uit begin 17^e eeuw) met nieuwbouw op een driehoekige plattegrond. In augustus 1997 is de bouw van het nieuwe stadhuis gestart.

Hierbij moet nog worden vermeld dat Thomas Rau, vóórdat hij de eerste stappen ging zetten in dit bovengenoemde interactieve proces, hij in het stadsarchief de geschiedenis van Zutphen is gaan bestuderen en waarbij hij tevens oude stadsplattegronden heeft bekeken. Hij is teruggegaan naar de 11^e eeuw omdat hij wilde weten en voelen waar hij mee te maken had in deze stad en zich hierin wilde inleven.

In het ontwerp van het nieuwe stadhuis zitten dan ook een aantal details waarmee hij het verleden wil 'herbeleven'.

Visie van Thomas Rau op architectuur

Thomas Rau groeide op in Gummersbach, een stad in Noordrijn-Westfalen, in een protestants gezin. Zijn vader was ingenieur en zijn moeder kleuterjuf. Op zijn tiende explodeerde een jerrycan vol benzine, toen hij de barbecue een handje wilde helpen. Rau verbrandde tot zijn middel. Dat deed hem beseffen hoe tijdelijk en kwetsbaar hij was. Terwijl hij herstelde en jaren niet in de zon kon, verdiepte hij zich onder meer in grote levensvragen waarop hij het antwoord hoopte te vinden, o.a. in het katholicisme, echter zonder resultaat. Hij zocht naar een andere dimensie van 'mens zijn'.

Hij besloot vervolgens architectuur te gaan studeren in Aken en wilde via deze studie zijn zoektocht naar een andere dimensie van 'zijn' voortzetten. Maar op de opleiding in Aken leerde hij niets over mens-zijn. Het ging alleen maar over materie en businessmodellen. Tot hij in 'Der Spiegel' een artikel las over de antroposofie en over de Alanus Hochschule in Bonn, een academie voor kunsten en sociale wetenschappen, geïnspireerd op de antroposofie. Diezelfde dag nog schreef Rau zich in.

Daar kwam hij echter terecht in het andere uiterste van het spectrum: alles was er spiritueel georiënteerd. Terwijl hij spiritualiteit en materie juist wilde verbinden. De directeur van de Alanus Hochschule zei: 'Jij bent altijd op zoek naar wat er nog niet is. Dan moet je het zelf creëren. Waarom stel je niet je eigen curriculum samen?' Dat vond Rau een fantastisch voorstel. Uiteindelijk heeft hij een parallelprogramma architectuur gevolgd in Aken en Bonn. Zijn ontwerpen liet hij steeds door beide opleidingen beoordelen.

Wat hem enorm heeft geholpen bij het verkennen van die grote vraag naar de mens en naar mens-zijn, is de euritmie (antroposofische bewegingsleer). Rau heeft intensief euritmie beoefend, omdat hij zijn eigen lichaam wilde leren kennen en beleven d.m.v. deze bewegingsleer. Hoe beweeg ik door de ruimte, waar komt het licht in de ruimte vandaan? Welk effect heeft de ruimte op mij? De euritmie werd zo een sleutel tot architectuur zoals Rau meent dat architectuur bedoeld is: de ruimte is als een instrument, waarin mensen zich bewegen en zich verder kunnen ontwikkelen. Met andere woorden: architectuur is er voor de mens en voor het welzijn van de mens.

Rau staat, naast zijn antroposofisch gedachtegoed, ook bekend om zijn duurzame, energiezuinige en circulaire manier van bouwen. Hij doet dit om bij te dragen aan een betere wereld. Doel is om geen eindige grondstoffen uit te putten, maar om ze opnieuw te gebruiken. Zo heeft hij een zgn. 'madaster' gerealiseerd: een kadaster van materialen. Dit is een database waarin alle materialen waar een gebouw van gemaakt is, zijn vastgelegd. Hierdoor kan het materiaal dat in een gebouw is gebruikt, worden hergebruikt als dit gebouw wordt afgebroken.

Een stukje antroposofie

Antroposofie is de wereldbeschouwing van Rudolf Steiner (uit het Grieks: Antropos = mens en Sophia = wijsheid). Het is een spirituele filosofie die echter niet wetenschappelijk is onderbouwd. Volgens Steiner bestond er naast de fysieke (materiële) wereld ook een geestelijke (immateriële) wereld. Door innerlijke ontwikkeling wordt deze geestelijke wereld toegankelijk. Ontwikkeling vindt plaats d.m.v.

verbinding: verbinding met jezelf, met anderen en met je omgeving. Natuur, kunst, cultuur en muziek kunnen hierbij behulpzaam zijn aangezien zij gezien worden als bronnen van gezondheid en welbevinden.

Ook de seizoenen spelen een belangrijke rol in het antroposofische gedachtegoed omdat zij ons bewustzijn afstemmen op het ritme van de natuur. Dit stadhuis is geopend op de grens van 20 naar 21 maart 1999: het begin van de lente, het begin van nieuw leven. Kortom: het begin van iets nieuws: een nieuw stadhuis voor de burgers van Zutphen.

Hoewel Rau geen antroposoof is, heeft het antroposofische gedachtegoed wel een belangrijke rol gespeeld bij het ontwerp van het nieuwe stadhuis.

De buitenkant van het stadhuis

Het nieuwe stadhuis is gebouwd op een driehoekig stuk grond tussen de Lange Hofstraat, de Kuiperstraat en de Gravinnenhofsteeg (deze steeg is ontstaan doordat twee gebouwen moesten worden gesloopt). Het gebouw heeft vier bouwlagen (begane grond en drie verdiepingen), waarbij de derde bouwlaag iets terug ligt (met name te zien vanaf de Kuiperstraat), en de vierde bouwlaag vanaf de straat alleen maar zichtbaar is bij de vier entrees.

De nieuwbouw is volledig geïntegreerd met de hof van Bronckhorst. Dit is het duidelijkst te zien in de Lange Hofstraat. In de Lange Hofstraat heeft men uiteindelijk één beschermd monument (Lange Hofstraat 5) moeten slopen, maar met dat materiaal heeft men de overige monumenten kunnen herstellen (met behoud van oude schouwen, mooie bewerkte plafonds en lambrisering). Dit is helemaal in lijn met de visie van Rau inzake circulair bouwen (hergebruik van materiaal, kringloop).

De vensterbanken van de hof van Bronckhorst verschillen aan de buitenkant in hoogte. Dat heeft te maken met de hoogteverschillen die voor de renovatie van de hof van Bronckhorst in deze monumenten aanwezig waren (veel trapjes, kruip-door-sluij-door etc.). Rau heeft deze hoogteverschillen binnen in de Hof van Bronckhorst weg kunnen werken.

De groen geschubde gevels van de nieuwbouw zijn als het ware groene blaadjes die naast de oude monumenten groeien. Deze geschubde gevels zijn gemaakt van milieuvriendelijk gepatineerd (= een oxidelaag die op het koper wordt aangebracht wat zorgt voor de groene kleur) koper. Aan de buitenzijdes van het gebouw zien we golvende wit gepleisterde gevels die verwijzen naar het IJsselfront.

Architectuur geïnspireerd op de antroposofie, zoals de architectuur van Rau, maakt vaak gebruik van organische vormen: vormen die ontleend zijn aan de natuur. Bijvoorbeeld golfbewegingen, schubben / groene blaadjes, ronde vormen. Deze vormen bevorderen het welbevinden van de mens en stimuleren ontwikkeling en creativiteit in het denken. Dit in tegenstelling tot rechte vormen die verstarrend werken en rechtlijnig denken bevorderen.

De ramen zijn aan de buitenkant gemaakt van onbewerkt hout. Rau noemt deze ramen 'ja' en 'nee' ramen. De 'ja'-ramen bevinden zich in de gevel op ooghoogte en zijn de ramen waardoor de ambtenaren naar buiten kunnen kijken. Deze ramen golven als het ware mee met de witte gevels. De 'nee'-ramen bevinden zich wat hoger (en je kunt hierdoor dus niet naar buiten kijken) en steken iets buiten de gevel uit: deze ramen zijn toegepast op plekken waar de ambtenaren aan hun beeldscherm werken. Hierdoor wordt voorkomen dat direct invallend zonlicht op het beeldscherm valt, wat hinderlijk is. In deze ramen worden ook vaak plantjes of bloemen gezet, vandaar dat we ze ook 'bloemenramen' noemen.

Herbeleving: In de Kuiperstraat is goed te zien hoe het stadhuis de rondingen in het stratenpatroon volgt: de architect wil hiermee het verleden van de stad herbeleven.

Herbeleving: De deuren van de entrees van het stadhuis zijn blauw. Deze kleur blauw komt terug in de luiken van de Burgerzaal en in het blauw van het wapen en de vlag van Zutphen.

In de Gravinnenhofsteeg zijn twee citaten te zien uit het gedicht “Dolen en Dromen”(1980) van Ida Gerhardt, een gedicht waarin Zutphen een belangrijke rol speelt. De dichtregel “Hoezeer heeft deze kleine stad allure” was een afscheidscadeau van de gemeenteraad aan burgemeester Arnold Gerritsen toen hij na 17 jaar afscheid nam.

Op een plaquette in de muur is een ander citaat uit dit gedicht te zien, dat ook in het stadhuis zelf te vinden is: “Anderhalf etmaal ben ik omgegaan – mijzelf ontkomen, eindelijk mijzelf – dolend en dromend in een kleine stad, waar àlles stem kreeg, àlles open ging. Steeds wetend: zó kan het maar éénmaal zijn.”

In de Gravinnenhofsteeg zijn eveneens de voetstappen van Kees Luesink te zien: dit was een cadeau bij zijn afscheid als wethouder van Zutphen, toen hij burgemeester van Doesburg werd.

De binnenkant van het stadhuis

Bij de hoofdentree zien we op de deur twee mensfiguren die elkaar vasthouden.

Herbeleving: De mensfiguren verwijzen naar de poortwachters uit de Middeleeuwen die moesten voorkomen dat gespuis de stad (en het stadhuis) binnenkwam.

De mensfiguren beelden tevens een typisch antroposofische gedachte uit: hoofd (het denken), hart (het voelen) en handen (het willen, het doen) dienen met elkaar in evenwicht te zijn, zodat de mens zich optimaal kan ontwikkelen. Rau heeft met het ontwerp van dit gebouw rekening willen houden met de mens en met zijn ontwikkeling. De gebruiker van dit gebouw (= de burger) staat centraal en het gebouw houdt dus rekening met haar gebruiker en is gebruikersvriendelijk.

Als men het gebouw binnen gaat via de hoofdentree wordt dit meteen duidelijk: de hellingbaan voor minder valide stadsgenoten is als het ware geïntegreerd in de treden die het hoogteverschil tussen straatniveau en centrale hal of atrium moeten overbruggen.

Het atrium is een open, transparante en sfeervolle ruimte, met name door het gebruik van natuurlijke materialen zoals hout, Italiaans marmer (vloer), glas en staal.

De koperen energiebanen banen zich vanaf de vier entrees slingerend een weg naar de glazen kolom Respiro. De energiebaan vanaf de hoofdingang slingert eerst nog naar het bergkristal uit Brazilië voor het zuiveren van energie.

De antroposofie zegt dat het gebruik van natuurlijke materialen en elementen (cf. koper) bij het vormgeven van een gebouw het lichamelijke en psychische welbevinden van de mens bevordert (dit wordt ook wel “healing environment” genoemd). De energiebanen die in het atrium te zien zijn, zijn niet voor niets van koper: koper is een geleider van energie. De antroposofie ziet koper met name als een geleider van spirituele en positieve energie die helpt om schoonheid en harmonie te ervaren. Hierdoor heeft koper een helende werking en kan een mens zich op spiritueel niveau ontwikkelen.

In het atrium staat wederom de burger centraal; de ambtelijke diensten zijn hieromheen gegroepeerd (op de begane grond, de eerste en tweede verdieping). De ambtenaren staan namelijk ten dienste van de burger en niet andersom. Deze visie had men vroeger eigenlijk ook al: de prachtige traptoren van de Hof van Bronckhorst werd gebouwd zodat bedienden via deze traptoren op de verdiepingen konden komen om daar ongestoord hun werk te doen. Zo werd vermeden dat ze al te veel door de

kamers van hun heren moesten lopen. Men diende de heer, zoals nu de ambtenaren ten dienste staan van de burgers.

In het besloten deel van het stadhuis heeft Rau in het kader van **herbeleving** twee nieuwe traptorens gebouwd.

De historische gevels van het stadspaleis van de Heeren van Bronckhorst (begin 17^e eeuw) zijn dominant aanwezig in het interieur van het nieuwe stadhuis. Door een glasstrook en een vide zijn deze gevels letterlijk vrijgehouden van de nieuwbouw. Zo wordt de historie in haar waarde gelaten. Bovendien zorgt het glas ervoor dat er veel licht valt op de oude achtergevels van het stadspaleis. De traptoren komt hierbij schitterend uit!

Om te voorkomen dat de burger zich verloren zou kunnen voelen in een centrale hal waar hij wordt omringd door ambtenaren, zijn de als bureaus vormgegeven balies voorzien van zgn. pylonen. Al deze pylonen verbeelden als het ware een altijd aanwezige groep van burgers.

De kruisvorm in de dakpartij is duidelijk te zien en verwijst naar de vier ingangen: hoofdingang, ingang Gravinnenhofsteeg, ingang Kuiperstraat en ingang Lange Hofstraat. Het hart van de kruisvorm rust op vier pylonen. Deze pylonen stutten niet alleen het zwaartepunt van het gebouw, maar strekken zich als het ware uit naar de vier ingangen van het stadhuis. Vanuit elke ingang lopen koperen energiebanen richting de glazen kolom "Respiro".

Op de derde verdieping – ook wel het "Kruis" genoemd - bevinden zich de kamers van burgemeester en wethouders, gemeentesecretaris, bestuurssecretariaat en juridische medewerkers.

Op de plek tussen de pylonen staat het kunstwerk "Respiro" (Italiaans voor "Ik adem"). Dit kunstwerk is gemaakt door de Utrechtse kunstenaars Gera van der Leun en Rocco Marotta.

Herbeleving: dit kunstwerk staat precies op de plek waar vroeger de Hofgracht liep. Deze gracht is geslecht.

Het kunstwerk verbeeldt de elementen lucht, water en aarde en speelt daarnaast een belangrijke rol in het luchtcirculatiesysteem van het gebouw. De houten schoep wordt in beweging gezet door langsstromende lucht die van boven wordt aangevoerd. Vervolgens wordt de lucht door de met water omspoelde glazen buis van het kunstwerk naar het waterbassin in het souterrain (waarin zich de vergaderruimtes bevinden) geleid, waarna hij met een buizenstelsel naar alle ruimten van het stadhuis wordt gebracht. "Respiro" kan gezien worden als de "long" van het gebouw die verse lucht inademt.

Deze glazen, transparante kolom is tevens een vertrouwd oriëntatiepunt voor de bezoeker van het gebouw, omdat de blik van de bezoeker zich bij binnenkomst automatisch richt op deze zuil in de verte. Een zuil die zich naadloos voegt in de architectuur van het gebouw: glas, staal en hout van dit object zijn namelijk helemaal in evenwicht met de bouwmaterialen van de omringende ruimtes.

Het beeld wekt echter ook steeds nieuwsgierigheid op omdat het voortdurend in beweging is en de bezoeker steeds iets anders ziet: de enorme spiraal/schoep verandert voortdurend en ook het neersijpelende water zorgt voor beweging. Zo "ademt" het beeld als het ware mee met de bedrijvigheid in het gebouw.

Dit kunstwerk is dus zowel letterlijk als figuurlijk nauw verbonden met het gebouw. Dit is precies wat Rau beoogt: er dient een dialoog te zijn tussen architectuur en kunst.

In het stadhuis is nog een ander kunstwerk te zien uit het jaar 1999 getiteld "Zoekende in zichzelf". Dit beeld is gemaakt door Rocco Marotta (een van de ontwerpers van "Respiro"). Het idee van

Marotta is dat men meer naar binnen moet kijken, meer moet zorgen voor verdieping en minder moet consumeren. Dit is in lijn met de opvatting van Rau over een circulaire economie en circulair bouwen, maar ook met de denkbeelden uit de antroposofie: verdieping stimuleert de ontwikkeling van de mens.

De visie van de antroposofie is dat het gebruik van kunst belangrijk is: kunst is voeding voor de ziel. Beelden, schilderijen, muziek en dans kunnen iemand helpen verbinding te maken met zichzelf en bieden inspiratie of steun. De diepere kern van de mens wordt hierdoor geraakt, waardoor innerlijke ontwikkeling mogelijk wordt.

In zijn streven naar duurzaamheid zoekt Rau naar mogelijkheden om gebouwen te bouwen die meer energie produceren dan dat ze verbruiken. Maar ook in immateriële zin streeft Rau naar gebouwen die energie geven: een gebouw waarin mensen zich goed voelen gaat langer mee en is dus duurzaam. Het antroposofische gedachtegoed met haar aandacht voor natuurlijke materialen, vormen en elementen, en het gebruik van kunstobjecten, is hierbij behulpzaam. Aandacht, zorg en respect voor de omgeving is belangrijk. De omgeving is namelijk niet los te zien van het grote geheel, de aarde, waarvan we deel uitmaken.

NB: Het is goed om in het achterhoofd te houden dat op het moment dat dit stuk geschreven werd (voorjaar 2025) er een grote verbouwing van dit (op onderdelen gedateerde) stadhuis op komst is. Dat is nodig omdat de maatschappij veranderd is. Zo zal het aantal balies van Burgerzaken teruggebracht gaan worden: veel zaken zijn immers geautomatiseerd en gebeuren online. Ook is het de bedoeling dat er meer 'zitbalies' komen: lagere balies speciaal voor ouderen die in een rolstoel naar het stadhuis komen. De oude balies zijn voor hen immers veel te hoog. Verder doen de galerijen met de kamers van de ambtenaren het personeel denken aan een het cellencomplex van een gevangenis en vindt men het gebouw, dat zeer energiezuinig is gebouwd, te koud. Ook de faciliteiten (zorg, inkomen en jeugd) aan de Henri Dunantweg worden weer teruggebracht in dit stadhuis.

Werken van Thomas Rau (o.a.)

- Vrije school De Berkel in Zutphen (1999)
- ROC Aventus in Zutphen (2009)
- Gemeentehuis Brummen (2013)
- Triodos Bank (2019)

Bronnen:

- Publicatie "Stadhuis Zutphen / Rathaus" van architectenbureau Rau&Partners, Amsterdam, naar aanleiding van de opening van het nieuwe stadhuis in Zutphen op 21 maart 1999
- Folder "Het stadhuis van Zutphen" van de gemeente Zutphen, 2004
- Artikel "Rau, radicale bouwmeester" in Seizoener – tijdschrift voor de Vrije School Wereld, 2017
- Diverse informatie over antroposofie (o.a. Wikipedia)